

*S... van B... D...
...prof... G...
...ende n... G...
... dat h... d... a...*

Abdijwegwijzer

**Ten
Duinen**
Koksijde | 1138

VOORWOORD

Geachte leerkracht,

Deze educatieve brochure werd speciaal voor u ontwikkeld.

Met *Abdijwegwijzer* kan u uw leerlingen grondig voorbereiden op een bezoek aan Ten Duinen 1138.

In een eerste deel maakt u kennis met de Cisterciënzer abdij : de abdijgebouwen, de bewoners en hun specifieke taken binnen de abdijsamenleving.

Een tweede deel focust op de abdij Onze-Lieve-Vrouw-Ten-Duinen in Koksijde.

De foto's in de brochure, tenzij anders vermeld, zijn genomen in de abdij van Noirlac (Frankrijk).

Die foto's zijn van de hand van Jackie Borromeo, professionele setfotograaf van de kortfilm *Ten Duinen* (Stijn Coninx).

Tot binnenkort !

Dirk Vanclooster
conservator

INHOUDSTAFEL

I. De Cisterciënzer abdij : bewoners en gebouwen

Inleiding : Definitie	p. 4
A. De bewoners van een abdij	p. 4
1. Wie woont in een abdij ?	p. 4
2. De kloosterregel van de Heilige Benedictus.....	p. 5
3. Rangorde – Taakverdeling.....	p. 5
B. Abdijgebouwen	p. 6
1. De Kerk.....	p. 6
a. Definitie en functie.....	p. 6
b. Bidden volgens de Regel.....	p. 6
c. Het Christendom versus andere wereldgodsdiensten.....	p. 7
d. De verschillende delen van een kerk.....	p. 9
2. De centrale binnenplaats : het pand.....	p. 12
3. De oostelijke vleugel : enkel voor monniken.....	p. 14
4. De zuidelijke vleugel : ruimten van algemeen nut.....	p. 16
5. De westelijke vleugel : enkel voor lekenbroeders.....	p. 18

II. Onze-Lieve-Vrouw Ten Duinen – Koksijde

A. Situering in de ruimte	p. 19
B. Situering in de tijd	p. 20
C. Het schilderij van Pieter Pourbus	p. 24
D. Bouwmaterialen	p. 25

III. Bijlagen

A. De Cisterciënzer abten van de abdij O.-L.-V.-Ten-Duinen	p. 27
B. Spreuken en gezegden	p. 28

I. De Cisterciënzer abdij : bewoners en gebouwen

Inleiding : definitie

Een abdij is : “ 1. een klooster voor mannen of vrouwen met een abt, resp. abdis als bestuurder.
2. het gebouw of de gebouwen van een abdij.”²

A. De bewoners van een abdij

1. Wie woont in een abdij ?

- *monniken* (< Gr. *monachos* : alleen, op zichzelf) = *kloosterlingen* mannen³ die zich ertoe verbinden de kloostergeloften (armoede, zuiverheid, gehoorzaamheid) na te leven binnen een kloosterorde.

Monniken leiden een contemplatief leven, ze richten hun leven op het religieuze en het goddelijke.

- *lekenbroeders* (< Lat. *frater* : broer) = *conversen*⁴ : zij legden de kloostergeloften af, maar ontvingen geen priesterwijding zoals de monniken.

Lekenbroeders hielpen vooral bij het bewerken van het land en waren meestal afkomstig uit de lagere klassen.

¹ er bestaat een terminologische verwarring tussen de termen 'abdij' en 'klooster'.

'Abdij' is afgeleid van het Latijnse *abbatia* (< *abbas* : abt)

'Klooster' verwijst naar het *claustrum*, de afgesloten ruimte binnen de abdij waar alleen religieuzen binnen mogen.

² Van Dale, Groot Woordenboek der Nederlandse Taal, Utrecht/Antwerpen 1999, dl 1, p. 47

³ bij vrouwen spreekt men van *monialen*

⁴ deze groep werd aan de cisterciënzergemeenschap toegevoegd door Stephan Harding, de derde abt

van Cîteaux en één van de drie stichters van de orde (cf. infra).

- *novicen* (< Fr.) :
gelovigen die een proeftijd van ongeveer één jaar in een
kloostergemeenschap doorbrengen.

2. De kloosterregel van de heilige Benedictus

Als mensen samen willen leven, moeten er afspraken zijn. Die afspraken kunnen samen een reglement of leefregel vormen. In een school heet dat bijvoorbeeld een schoolreglement, in een klooster spreekt men van een *kloosterregel*.

In de Vroege Middeleeuwen bestonden er verschillende kloosterregels.
Karel de Grote maakte de regel van Benedictus verplicht in heel West - Europa.

Benedictus van Nursia (ca. 480 – 543), stichter van de benedictijnenorde, streefde naar een evenwicht tussen handenarbeid, studie en gebed.

Dit ideaal bepaalde de dagindeling van de kloosterlingen, die vanzelfsprekend wisselde van seizoen tot seizoen⁵.

3. Rangorde - taakverdeling

Een abdijgemeenschap was heel goed georganiseerd. Iedereen had er zijn specifieke taak en voor de goede gang van zaken hadden sommige monniken een leidinggevende functie. De belangrijkste personen waren :

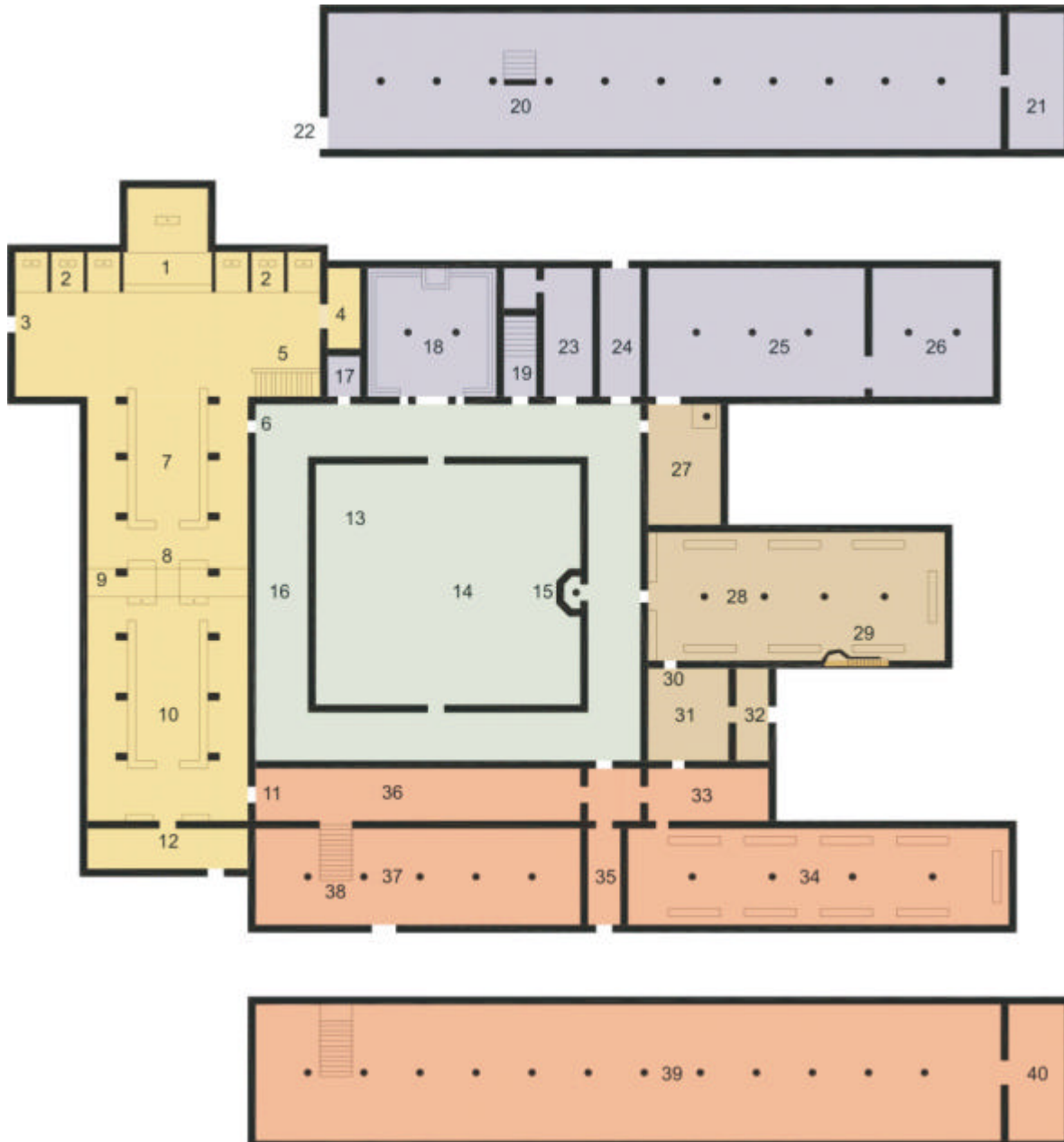
- *de abt of abdis* : hoofd van een mannen- resp. vrouwenklooster
- *de prior* : rechterhand en plaatsvervanger van de abt
- *de cellarius* (= *keldermeester*) : hij beheerde de voorraden van de abdij
en had de leiding over de lekenbroeders
- *de cantor* (= *voorzanger*) : verantwoordelijke voor de gebedsdiensten ;
hij leidde de koorzang en zorgde ervoor dat de eredienst
volgens de regels verliep.
Vaak was hij ook *armarius* (= *bibliothecaris*)
- *novicenmeester* : hield zich bezig met de geestelijke vorming van
kandidaat-monniken

---

⁵ De uren werden immers afgeleid uit de stand van de zon. In de zomer werkten de monniken dus meer, terwijl ze in de winter langer konden slapen.

B. Abdijgebouwen

Om de afzonderlijke abdijgebouwen te bespreken, vertrekken we vanuit het algemeen grondplan van een Cisterciënzer abdij (A. Dimier) :

Op dit grondplan herkennen we *vijf grote delen* :

- de kerk (geel)
- de centrale binnenplaats of het pand (groen)
- de oostelijke vleugel, voorbehouden aan de monniken (blauw)
- de zuidelijke vleugel met de ruimten van algemeen nut (bruin)
- de westelijke vleugel, voorbehouden aan de lekenbroeders (rood)

1. De kerk

a. Definitie en functie

We beginnen met de definitie van een *kerk* (< Byz.-Grieks *kuriakon* : huis des heren) :

“ een aan de openbare christelijke eredienst gewijd gebouw ;
synoniem van kerkgebouw, bedehuis, godshuis. “⁶

Een kerk is dus een gebouw met een religieuze, godsdienstige functie. Mensen komen er om te bidden. Onder *bidden* verstaan we :

“ in groepsverband of alleen al dan niet hardop spreken tot God of wie men als goddelijk vereert, hetzij om te loven, te danken, of om hulp en steun af te smeken. “⁷

In een Kerk zoeken mensen naar God, in de ultieme hoop om te boeten voor de eigen zonden. Zo hopen mensen sneller gelouterd te worden om Christus te ontmoeten, of sneller naar de Hemel te kunnen gaan na hun overlijden.

b. Bidden volgens de Regel

Volgens de regel van de Heilige Benedictus moesten monniken acht keer per dag bidden in de abdijkerk (1 nachtgebed en 7 dagofficies).

De volgorde van die dagelijkse, meestal gezongen koorgebeden was altijd dezelfde :

metten (nachtgebed)
lauden (bij zonsopgang)
priemen
tertsen
sexten
nonen
vespers (bij zonsondergang)
completen (voor het slapengaan)

c. Het Christendom versus andere wereldgodsdiensten.

Buiten onze christelijke cultuur, bestaan er nog vele andere godsdiensten. Al die godsdiensten helpen heel veel mensen nadenken over wat ze doen en laten op aarde.

Elke godsdienst heeft zijn eigen god(en), rituelen, gebedsplaatsen, ...

We proberen een vergelijkend overzicht te geven van vijf grote wereldgodsdiensten : het hindoeïsme, het boeddhisme, het jodendom, de islam en het christendom.

---

⁶ Van Dale, Groot Woordenboek der Nederlandse Taal, Utrecht/Antwerpen 1999, dl 2, p. 1587

⁷ Van Dale, Groot Woordenboek der Nederlandse Taal, Utrecht/Antwerpen 1999, dl 1, p. 4

	Hindoeïsme	Boeddhisme	Jodendom	Islam	Christendom
Gelovigen	Hindoes	Boeddhisten	Joden	Moslims	Christenen
Stichting	Oorsprong onbekend	2500 j. geleden in India door prins Siddharta Gaudama (later : Boeddha)	ca. 4000 j. geleden in Israël. Aartsvader = Abraham	ca. 600 in Arabië door Mohammed	2000 jaar geleden in Israël door Jezus
Symboliek	Het woord Om [Aum] is een mantra, een energiewoord dat gebruikt wordt bij het mediteren	Wiel met 8 spaken (de 8 spaken verwijzen naar de 8 stappen die er zijn om je los te maken van het leed)	Davidster (verwijst naar de grote koning David) en menora (7-armige kandelaar, verwijst naar het scheppingsverhaal)	Maan en ster (de islam wijst de gelovigen de weg op de reis door hun leven)	Kruis (herinnert aan Jezus' overwinning op de dood)
God(en)	Brahman (god heeft geen vorm maar kan de gedaante van een mens aannemen)	- (boeddhisten trachten de levenswijze na te volgen van Boeddha)	Jahweh	Allah	Abba
Heilige boeken	Veda's	Tripitaka	Tenach	Koran	Bijbel
Gebedshuizen	Mandir = hindoetempel	Stoepa = pagode	Synagoge	Moskee	Kerk
Belangrijkste stad / bedevaartsoord	India, heilige rivier Ganges	India en buurlanden : diverse plaatsen die Boeddha bezocht	Jeruzalem : tempel met klagmuur	Mekka : grote moskee met Kaäba	Jeruzalem en Bethlehem (geboortekerk)
Verspreiding van de godsdiensten	India	Vanuit India, verspreiding in Azië (Nepal, Tibet, China, Japan). Ook populair in Noord-Amerika en Europa	Wereldwijd vanuit Israël	Wereldwijd	Wereldwijd

Bron : David Self, Wereldwijd geloven, Uitgeverij NZV, Hilversum, 1997

d. De verschillende delen van een kerk

De cisterciënzerkerk heeft de vorm van het Latijnse kruis en is altijd naar het oosten⁸ gericht.

In het abdijmuseum zal je een schaalmodel zien van een kerk.
Probeer daarop alvast deze drie grote delen te herkennen :

1. *de kerktoren*
2. *het schip of de hoofdruimte van een kerkgebouw*
3. *de zijbeuken*

*het schip of de hoofdruimte van een kerkgebouw
(Abdij van Villers-la-ville, België)*

de kerktoren en de kerkklokken

In een cisterciënzerabdij mocht de kerktoren – omwille van de eenvoud – niet van steen zijn. Slechts een houten torentje was toegestaan, maar vele abdijen bouwden later een stenen kerktoren op de kruising van schip en dwarsschip (cf. bovenstaande foto).

In de kerktoren hing de grote kerkklok, die opriep voor de misviering, de maaltijden en de diensten waarbij ook lekenbroeders aanwezig waren.

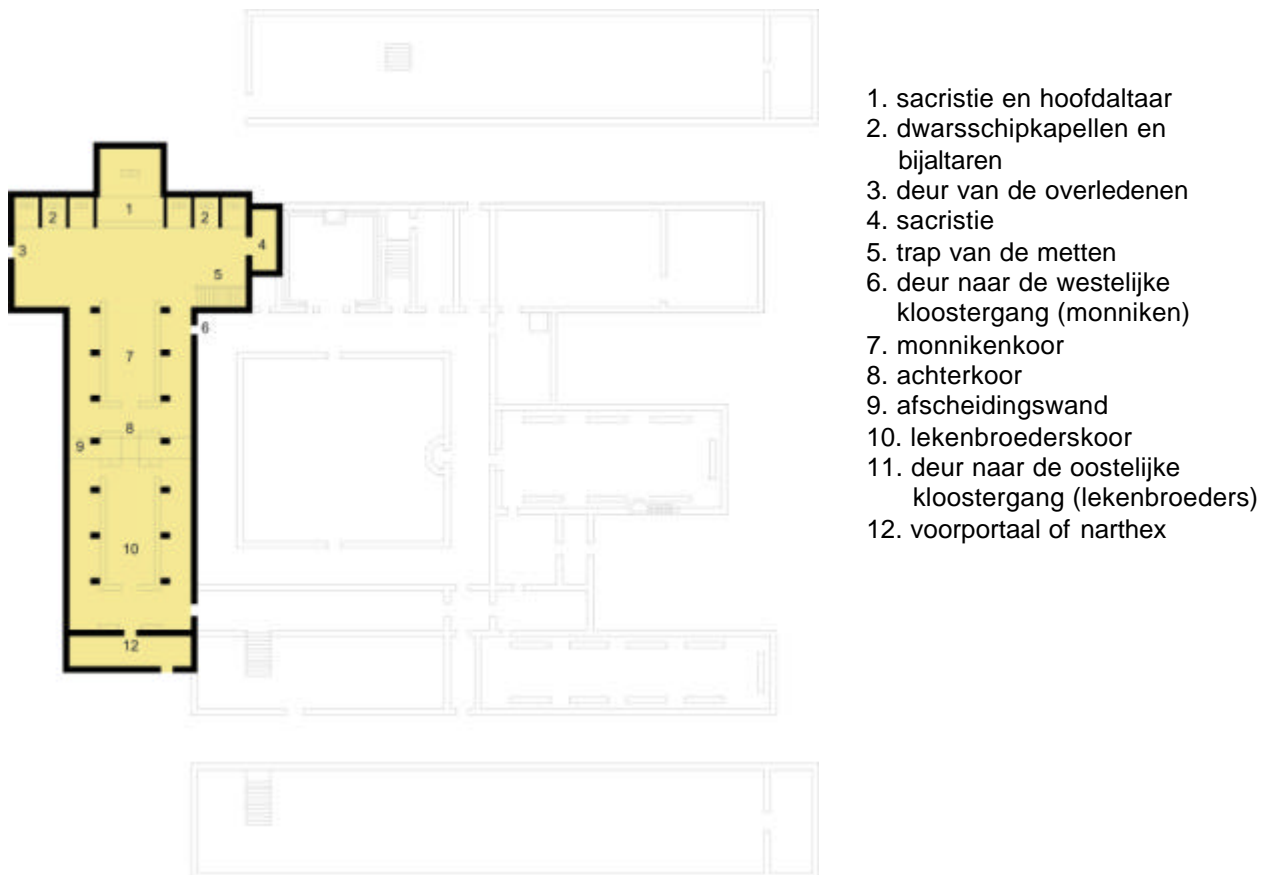
Verder beschikte de koster over een tweede klok, waaraan enkel monniken dienden te gehoorzamen. Deze klok hing bij de trap naar hun slaapzaal en diende om het begin van de dag aan te kondigen, alsook alle erediensten die alleen door monniken werden gevolgd.

De derde klok ten slotte hing in een torentje boven de refter. Tijdens de maaltijd luidde die klok voor de dankzegging en het tafelgebed.

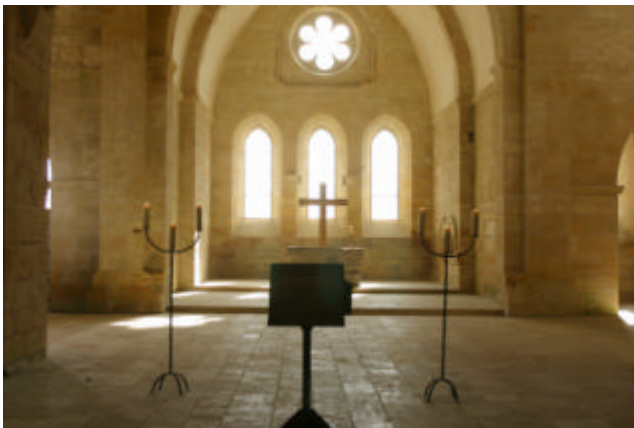
---

⁸De eerste christenen richtten zich naar het oosten om zich te onderscheiden van de joden die zich naar hun tempel keerden.

De abdijkerk zelf bestaat uit volgende delen :

- *sanctuarium en hoofdaltaar* (1) : de kleine ruimte rond het hoofdaltaar noemt men het sanctuarium of priesterkoor.

het sanctuarium

- *dwarsschipkapellen en bijaltaren* (2) : in de dwarsbeuk van de kerk stonden bijaltaren, voor het opdragen van de individuele missen

- *deur van de overledenen* (3) : gaf uit op het kerkhof van de monniken

- *sacristie* (4) : kleine, donkere ruimte, meestal zonder raam. Hier werden het linnen en de misgewaden bewaard in houten kasten of nissen in de muur.

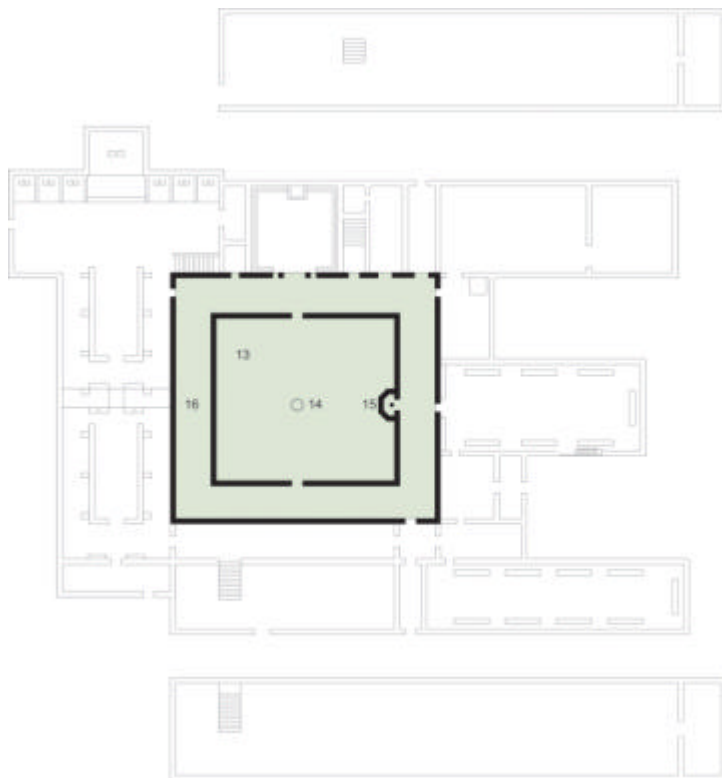
- *trap van de metten* (5) : deze brede trap daalden de monniken af, in een dubbele rij, om de vroege ochtendmis bij te wonen.

nachtrap of trap van de metten

- *monnikenkoor* (7) : het deel van de kerk voorbehouden aan de monniken. De monniken zaten in principe altijd op dezelfde koorstoelen, die op grond van anciënniteit waren toegewezen.
- *scheidingswand* (9) : deze wand scheidde de monniken van de lekenbroeders
- *lekenbroederskoor* (10) : het deel van de kerk voor de lekenbroeders. Vandaar kon men de eredienst volgen, maar het hoofdaltaar niet zien.
- *voorportaal of narthex* (12) : langs de buitendeur in de narthex kwamen de gasten binnen die het recht hadden om in een zijbeuk de diensten te volgen.

2. De centrale binnenplaats : het pand

- 13. pand
- 14. waterput
- 15. lavatorium
- 16. pandgang

Een abdij is een gesloten gemeenschap. Alle gebouwen liggen er rondom een centrale binnenplaats. Dit is het *pand* of *claustrum* (13).

Het pand is alleen toegankelijk voor ingewijden, speciale gasten of met toestemming van de abt.

Via een overdekte gang rondom het pand, konden de monniken naar de verschillende gebouwen en lokalen. Deze gang noemt men de *pandgang* (16).

pandgang

De galerijen rondom het pand speelden een belangrijke rol in het dagelijkse leven van de monnik. Daar bad de monnik en las hij luidop de heilige schrift. In de pandgangen vond op zaterdag ook de rituele voetenwassing plaats en kreeg de monnik na de aflegging van zijn definitieve geloften de kruinschering.

Monniken liepen nooit in het midden van pandgang. Alleen de abt mocht dit doen.

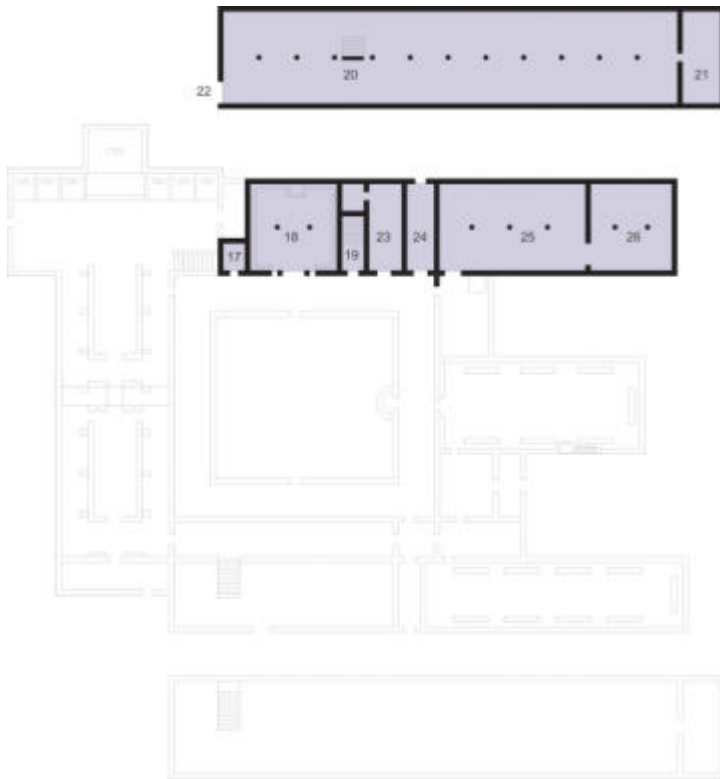
tonsuur of kruinschering

In de *kloostertuin* groeiden meestal geneeskrachtige kruiden of planten. Deze tuin verwijst naar het Hof van Eden. Door hun gebeden trachten monniken dit verloren paradijs opnieuw tot leven te brengen. Voor hen is de tuin een dagelijkse stille herinnering aan hun keuze.

Rechtover de refter stond een sierlijke fontein met stromend water, beschermd door een paviljoen : de wasplaats of het *lavatorium* (15). Hier wisten de monniken hun handen voor de maaltijd.

3. De oostelijke vleugel : enkel voor monniken

De oostelijke vleugel van een abdij was traditioneel voorbehouden voor de monniken. Deze vleugel lag in het verlengde van de dwarsbeuk van de kerk.

- 17. armarium
- 18. kapittelzaal
- 19. dagtrap naar de eerste verdieping
- 20. slaapzaal van de monniken
- 21. latrines
- 22. nachtrap
- 23. spreekkamer van de monniken
- 24. doorgang van de monniken naar de ziekenzaal en de tuinen
- 25. scriptorium
- 26. zaal van de novicen

- *armarium* (17) : de plaats waar monniken de boeken voor de erediensten en de meditatie (*lectio divina*) opborgen
- *kapittelzaal* (18) = vergaderzaal : de dagelijkse vergadering (kapittel) begon met het voorlezen van een passage uit de regel van Benedictus. Daarna werden organisatorische aspecten van het kloosterleven behandeld, zowel materiële, administratieve als disciplinaire zaken. In deze zaal werden ook de nieuwe abten verkozen.

kapittelzaal

- *spreekkamer van de monniken* (23) = auditorium : de prior bewaarde er zijn dossiers en andere belangrijke documenten. Hij gaf er instructies aan monniken, novicen, kopiisten, enz.
- *scriptorium* (25) = schrijfzaal = dagzaal ; hier lazen de monniken en werden o.a. ook manuscripten gekopieerd, van de nodige commentaar voorzien en verlucht

- *zaal van de novicen* (26) : novicen leefden in hetzelfde dagritme als de monniken, maar waren nog niet volledig in hun gemeenschap opgenomen

(Eerste verdieping)

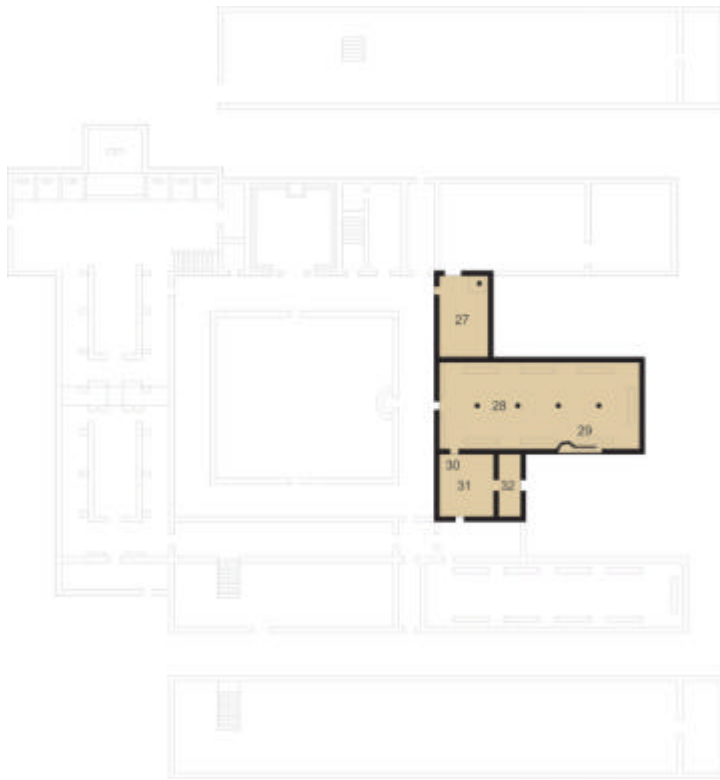
- *slaapzaal van de monniken* (20) : tussen de stromatrasen stonden alleen lage houten schotten. In deze gemeenschappelijke slaapzaal had men dus geen enkele privacy.

- *latrines* (21) : de toiletten bevonden zich meestal aan het uiteinde van de slaapzaal (boven een zijkanaal van het eigen grachtstelsel)

4. Zuidelijke vleugel : ruimten van algemeen nut

In de zuidelijke vleugel vond men in Midden- en Noord-Europa volgende lokalen terug :

- 27. warmkamer met haard
- 28. refter van de monniken
- 29. stoel van de lector
- 30. doorgeefluik
- 31. keuken
- 32. voorraadkamer

- *warmkamer* (27) : hier werd de inkt bereid en bewaard, en tijdens de winter konden kopiisten de stijfheid uit hun handen verdrijven bij het houtvuur.

*het bereiden van de inkt
in de warmkamer*

- *refter van de monniken* (28) :

Monniken aten zwijgend, gezeten aan lange tafels. De " tafeldienaar(s) van de week " reikte(n) de borden aan en zorgde ervoor dat de monniken niets tekort kwamen.

In een nis stond de stoel van de lector, toegankelijk via een trap uitgespaard in de muur. Tijdens de maaltijd las de lector een passage uit de Bijbel voor.

- *keuken* (31) : de enige plaats waar enkele monniken en lekenbroeders elkaar dagelijks ontmoetten. Omdat men de stilte wilde bewaren⁹, werd het eten via een doorgeefluik (30) naar de refter doorgegeven.

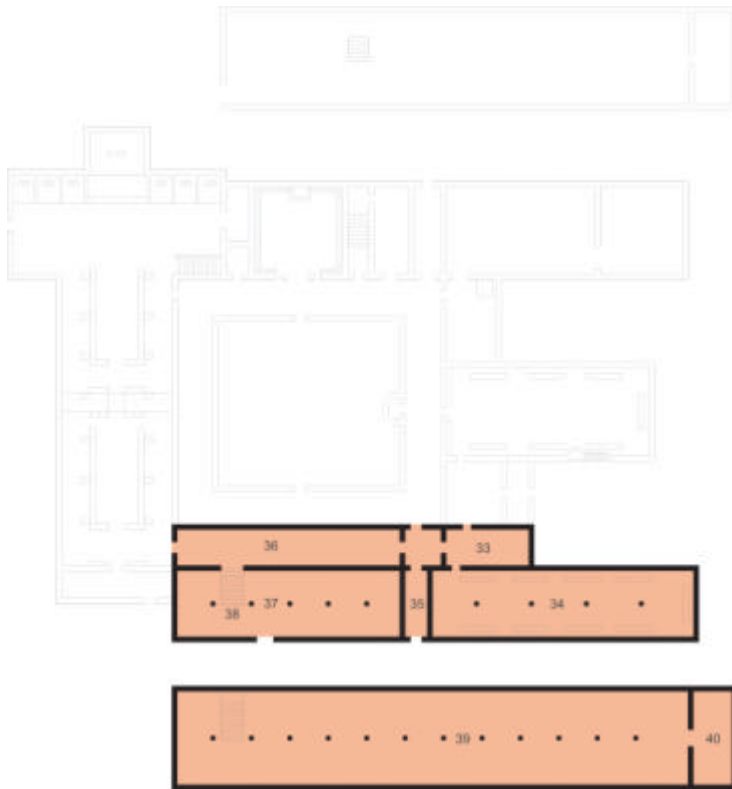
- *voorraadkamer* (32)

---

⁹Voor gebruik in het dagelijkse leven kenden monniken een soort gebarentaal. Daarmee konden ze echter geen volwaardig gesprek voeren zoals doofstommen nu.

5. De westelijke vleugel : enkel voor lekenbroeders = conversen

Lekenbroeders leefden in een afzonderlijke vleugel, gescheiden¹⁰ van de monniken.

- 33. spreekkamer van de lekenbroeders
- 34. refter van de lekenbroeders
- 35. doorgang van de lekenbroeders
- 36. lekenbroedersstraat – gang
- 37. voorraadkamer – kelder
- 38. trap naar de slaapzaal op de eerste verdieping
- 39. slaapzaal van de lekenbroeders
- 40. latrines

- *spreekkamer van de lekenbroeders (33)* : bureau van de keldermeester. Hij was verantwoordelijk voor het materiële leven van de abdij, en verdeelde het werk onder de lekenbroeders
- *refter van de lekenbroeders (34)*
- *voorraadkamer – kelder (37)* : halfondergrondse opslagruimte voor de goederen die vanuit de uithoven naar de abdij werden gevoerd

(Eerste verdieping)

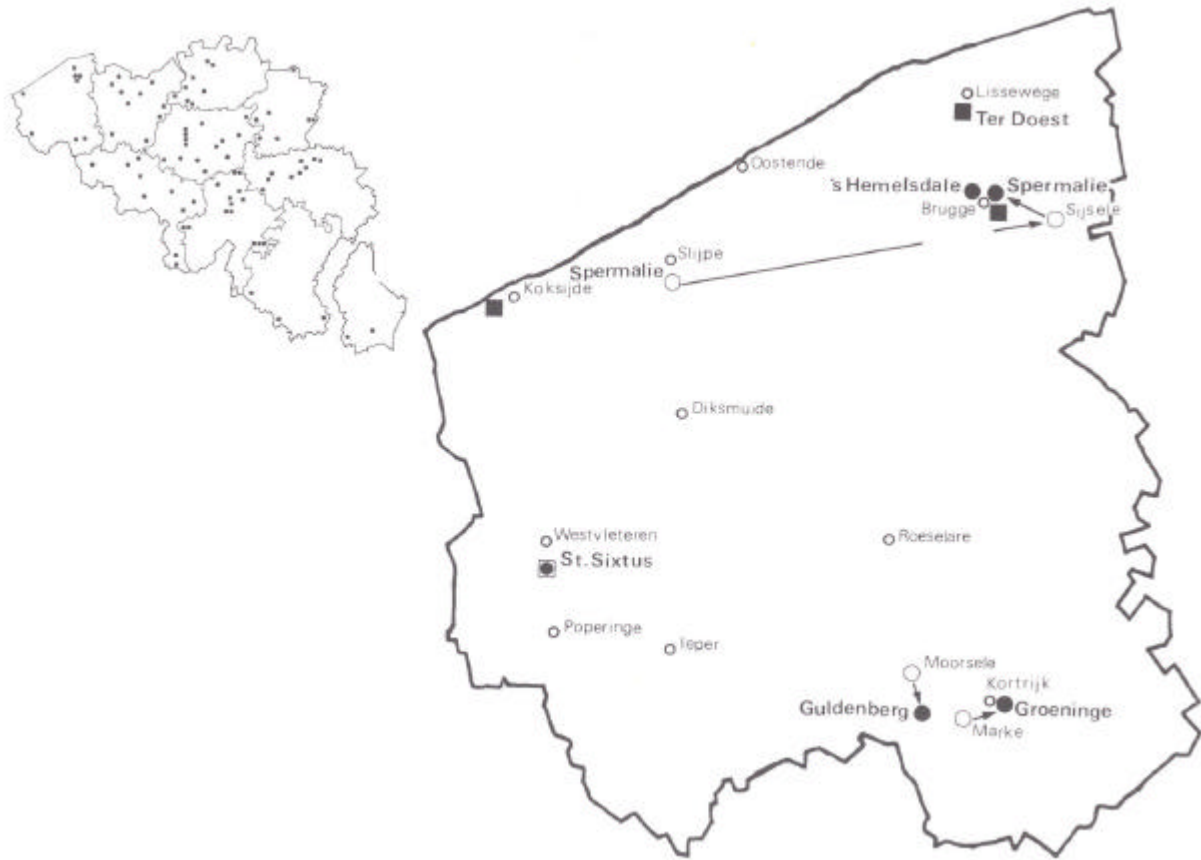
- *slaapzaal van de lekenbroeders (39)*
- *latrines (40)*

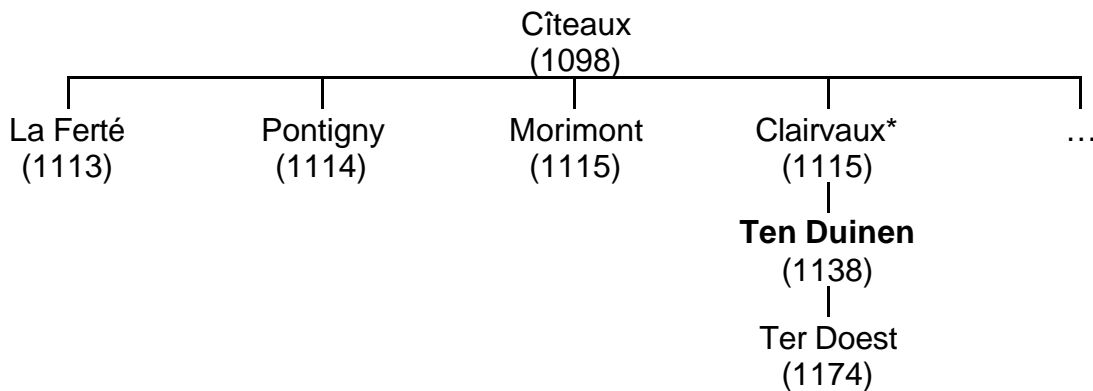
¹⁰Slechts uitzonderlijk (met Kerstmis, Pasen en Pinksteren) moesten lekenbroeders in de pandgang de preek van de abt aanhoren. Als de uithoven in de buurt lagen, moesten ook de lekenbroeders die op de uithoven werkten hiervoor naar de abdij komen.

II. ONZE-LIEVE-VROUW -TEN-DUINEN (KOKSIJDE)

A. Situering in de ruimte

Relatie moeder – dochterabdijen :

(* Clairvaux : 339 dochterstichtingen over heel Europa !)

De abt van Ten Duinen is eveneens voorgedij-abt voor :

- Groeninge (Kortrijk)
- 's Hemelsdale (Brugge)
- Spermalie (Brugge)
- Ter Hagen (Gent)
- Ravensberge (Frans-Vlaanderen)

B. Situering in de tijd

In 1107 vestigt de Franse benedictijner monnik en heremiet *Ligerius* zich in de duinen bij Veurne¹¹. De kluizenaar krijgt geleidelijk aan navolging en er ontstaat een kleine geloofsgemeenschap.

Onder abt Fulco, de eerste benedictijnerabt te Koksijde, wordt in 1127 de *eerste eigenlijke abdij* O.-L.-V.-Ten-Duinen opgetrokken, op grond geschonken door de graaf van Vlaanderen.

In 1138, eveneens onder impuls van abt Fulco, sluit het gezelschap zich aan bij de *Orde van Cîteaux*¹². Deze orde, gesticht door Robert van Molesme in 1098, streefde een strenge interpretatie van de regel van de Heilige Benedictus (cf. supra) na. Onder invloed van haar grote promotor, Bernard van Clairvaux († 1153), vond de cisterciënzerorde stilaan een verspreiding over heel Europa.

In Koksijde werd Robrecht van Brugge, een trouwe vriend van Bernard van Clairvaux, in 1139 de eerste cisterciënzerabt van de 'Duinenabdij'.

De kloostergemeenschap groeit langzaam maar zeker aan, zodat de noodzaak van een grotere abdij zich algauw laat voelen. In 1214 start men de bouw van die grotere abdij. De abdijkerk zelf wordt voltooid tussen 1214 en 1262.

De Duinenabdij kent haar *hoogtepunt in de 13de eeuw*, zowel wat het aantal bewoners als wat de bezittingen betreft.

Volgens kroniekschrijver Adriaan De But (15de eeuw) telde de abdij onder Robrecht van Brugge amper 15 monniken en 13 lekenbroeders. Honderd jaar later, ca. 1253, telt de abdijsamenleving naar schatting maar liefst 120 monniken en 248 lekenbroeders.

Sinds de 12de eeuw had de abdij eveneens 4 grote *uithoven* of "grangriae", waar de lekenbroeders werkten onder het gezag van een broedermeester. Die uithoven waren :

- Zande (Zeeuws-Vlaanderen)
- De Allaertshuizen (Wulpen)
- De Hemme (Ramskapelle)
- Ten Bogaerde (Koksijde)

Het domein van de Duinenabdij strekte zich zo over meer dan 10.000 ha uit. Op de talrijke weiden werden schapen gekweekt, en hun wol werd verkocht aan de Vlaamse lakenwevers. De abdij kocht zelfs wol in Engeland aan, waar de abdij ook over een stapelplaats beschikte. In Eastchurch had men trouwens ook de kerkrechten gekregen van koning Richard Leeuwenhart.

---

¹¹Koksijde ontstond pas in de 13de eeuw.

¹²Cîteaux (Bourgondië) = Lat. Cistercium ; vandaar Cisterciënzers.

Vanaf 1400 verliest de abdij geleidelijk aan belangrijkheid. Naast de ongunstige politieke situatie (o.a. de Honderdjarige Oorlog), de groeiende schuldenlast¹³ en het dalend aantal roepingen, speelt het almaar stijgende grondwater en de dreigende verzanding van de abdij een niet te miskennen rol.

In de 16de eeuw leven er slechts 25 monniken meer in de abdij. Interne en externe problemen noodzaken de monniken om zich terug te trekken in de abtswoning, het gastenverblijf en het poortgebouw.

Wanneer de abdij in 1566 en 1578 door de Geuzen wordt geplunderd, zijn de vernielingen enorm en trekken de monniken zich terug in Brugge en Nieuwpoort. In 1601 vestigen de monniken zich in de abdijhoeve Ten Bogaerde (Koksijde).

In 1627, onder leiding van abt Campmans, verhuist de gemeenschap van Ten Bogaerde naar de 'refuge' Ter Doest in Brugge. Slechts een drietal monniken blijven in Koksijde achter om het domein te beheren. Zonder uitstel wordt in Brugge aan de bouw van een nieuwe, kleinere Duinenabdij begonnen. Hiervoor wordt afbraakmateriaal uit Koksijde gebruikt.

In 1796, tijdens de Franse revolutie, worden alle monniken definitief uit de abdij verdreven en alle goederen geconfisqueerd.

De vijf laatste monniken komen in 1818 een laatste keer samen in Koksijde, waar ze een klein kapelletje optrekken boven het graf van abt Idesbald van der Gracht.

Op 23 april 1833, sterft de laatste duinheer of monnik van de O.-L.-V.-Ten-Duinen, Nikolaas de Roover.

Wat nog overblijft van het patrimonium van de abdij, schenkt hij aan de Brugse kloosters, de abdijhoeves Ten Bogaerde en Ter Doest aan het bisdom Brugge. Tot op vandaag doen de abdijgebouwen te Brugge dienst als Groot-Seminarie (priesteropleiding).

In 1949 wordt een begin gemaakt met systematische opgravingen naar de oude abdij. Voordien waren er reeds schuchtere pogingen ondernomen. Aanzet hiertoe kwam er in 1894 met de canonieke zaligverklaring van de 3de abt van de abdij O.-L.-V.-Ten-Duinen : Idesbald van der Gracht.

het wapenschild van O.L.V. Ten Duinen

---

¹³ de inkomsten van de abdij dalen sterk, terwijl de uitgaven steeds hoger oplopen. Het onderhoud van een veel te groot geworden abdij, het dijkonderhoud en de herinpolderingen zijn zware financiële lasten.

TIJDSLIJN 1000 - 2000

		WERELD / VLAANDEREN	O.-L.-V.-TEN-DUINEN
M I D D E L E E U W E N	1000		
	1050	1066 Willem van Normandië wordt koning van Engeland 1095 oproep 1 ^{ste} kruistocht 1099 inname Jeruzalem	1098 stichting van de orde te Cîteaux
	1100	1118 oprichting Orde van de Tempeliers	1107 Ligerius vestigt zich in de duinen bij Veurne 1127 Fulco sticht de 1ste eigenlijke abdij Ten Duinen 1138 aansluiting bij de Cisterciënzerorde 1139 Robrecht van Brugge wordt de 1 ^{ste} Cisterciënzerabt
	1150	1187 verovering Jeruzalem door Saladin	1155/6 Idesbald van der Gracht wordt abt 1189 verkiezing van Elias als abt
	1200		1214 start bouw definitieve, grote abdij
	1250		1262 voltooiing van de abdijkerk
	1300	1302 Guldensporenslag te Kortrijk 1312 opheffing Orde van de Tempeliers 1337 begin Honderdjarige Oorlog tussen Frankrijk en Engeland 1347 begin Zwarte Dood (eerste golf tot 1351)	HOOGTEPUNT, BLOEI (1250 - 1400)
	1350	1378 schisma (pausen te Avignon en te Rome) (tot 1417)	
	1400		
	1450	1453 val van Byzantium 1492 Columbus ontdekt de Caraïben	
N I E U W E T I J D	1500	1500 geboorte Karel van Habsburg te Gent 1517 Luther publiceert zijn stellingen, begin protestantse reformatie 1519 Karel van Habsburg wordt keizer van het Heilig Roomse Rijk der Duitse Natie 1534 koning Henry VIII hoofd kerk van Engeland	
	1550	1566 Beeldenstorm 1568 begin Tachtigjarige Oorlog (Nederlanden tegen Spanje) 1585 Spaanse Furie (Antwerpen)	1566 1 ^{ste} Geuzeninvall en vernieling van de bibliotheek
	1600	1609 begin Twaalfjarig Bestand (tot 1621) 1643 begin regeerperiode Louis XIV, le roi soleil (tot 1715) 1648 Vrede van Münster, einde van de Tachtigjarige Oorlog	1601 monniken trekken zich terug in Ten Bogaerde 1624 Duinenabdij verkrijgt patrimonium van Ter Doest 1627 monniken trekken zich terug in Ter Doest

NIEUWE TIJD	1700	1701 begin Spaanse Successieoorlog (einde Spaanse Nederlanden) 1714 einde Spaanse Successieoorlog (begin Oostenrijkse Nederlanden) 1740 begin Oostenrijkse Successieoorlog (tegen troonsbestijging Maria-Theresia) 1748 einde Oostenrijkse Successieoorlog	
	1750	1789 Franse Revolutie 1796 annexatie Zuidelijke Nederlanden bij Frankrijk	1796 uitdrijving monniken en confiscatie goederen
NIEUWSTE TIJD	1800	1815 oprichting Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, Noord & Zuid terug herenigd onder Willem I 1830 Belgische Omwenteling 1831 Koninkrijk België onder Leopold I	1833 laatste Duinheer N. De Roover sterft
	1850	1893 invoering Algemeen Meervoudig Stemrecht	1894 canonieke zaligverklaring Idesbald van der Gracht
	1900	1914 begin WO I 1919 Verdrag van Versailles (einde WO I) 1940 begin WO II 1945 einde WO II	1949 begin systematische opgravingen
HEDEN	1950	1993 België wordt federaal	
	2000		

C. Het schilderij van Pieter Pourbus

In 1579 gaf abt Robrecht Holman opdracht aan Pieter Pourbus, Brugse meester-schilder en cartograaf, het klooster Ten Duinen te schilderen¹⁴.

Op dat ogenblik lag het klooster in Koksijde er eigenlijk al vervallen bij, maar er waren plannen om later in Brugge een gelijkaardig klooster op te trekken (cf. supra). Het schilderij geeft de abdij Ten Duinen daarom op zijn hoogtepunt weer.

Abt Laurentius Van den Berghe, opvolger van de intussen overleden abt Holman, nam het schilderij in 1580 in ontvangst¹⁵.

¹⁴Het originele schilderij bevindt zich in het Groeninghemuseum in Brugge. Het abdijsmuseum Ten Duinen bezit een kopie uit de jaren vijftig.

¹⁵Daarom prijken op het schilderij de wapenschilden van beide abten, naast het wapenschild van de abdij O.-L.-V.-Ten-Duinen.

Voor het onderzoek naar de geschiedenis van de abdij is het olieverfschilderij van Pourbus dé iconografische bron bij uitstek. Ondanks enkele kleine foutjes, is het schilderij van zo'n ongelooflijke precisie, dat men er bijna blindelings op kan voortgaan.

Het doek geeft een schitterend beeld van het 25 ha grote monastieke domein, getekend vanuit het noordwesten (windroos !). Naast de vermelding van de opdracht, zien we ook een duidelijke legende (cijfers op alle daken van de gebouwen !), een maatpasser en een overzicht van de gebruikte bouwmaterialen, voorzien van een aparte schaal.

D. Bouwmaterialen

Ter verduidelijking geven we hier een summiere opsomming van de materialen die gebruikt werden voor de bouw van O.-L.-V.-Ten-Duinen :

a. Baksteen

Er was een veelheid van vormen en afmetingen. De oudste delen de abdij werden opgetrokken met de grote kloostermoppen of moeffen (25 à 56 cm). Later zien we dat het formaat kleiner wordt en meer gebruik gemaakt wordt van brokstukken en recuperatiemateriaal.

Naast de gewone baksteen merken we in de abdij tal van profielbakstenen. Over het aanmaken van die profielbakstenen zijn er nog altijd discussies. Sommigen beweren dat ze zo vervaardigd werden, terwijl anderen menen dat ze door steenkappers werden uitgekapt¹⁶.

De resten van de Duinenabdij werden door streekbewoners o.m. als steenklamp gebruikt. Dit verklaart waarom zoveel oude stenen terug te vinden zijn in tal van oude vissershuisjes in Koksijde.

b. Natuursteen

In de streek rond Koksijde was er geen natuursteen. Die moest aangevoerd worden vanuit andere regio's.

Een aantal natuurstenen op de site werden blijkbaar aangevoerd vanuit Engeland. Bij het transport deden ze dienst als balast voor de scheepjes waarmee wol werd overgebracht van Engeland naar Koksijde.

Natuursteen werd in de abdij gebruikt voor de afwerking : kapitelen, ramen, pijlers, ...

---

¹⁶getuigen daarvan zouden de nerfjes in de steen zijn.

Opnieuw beperkte men zich niet tot één type. Niet minder dan vijf soorten natuursteen werden in de abdij O.-L.-V.-Ten-Duinen teruggevonden : kwartsiet¹⁷, Doornikse steen¹⁸, Lumachelle-steen¹⁹, Oölietische kalksteen²⁰ en Balegemse steen²¹.

Al die stenen werden, net als een aantal bakstenen, bewerkt door steenkappers. Om zich kenbaar te maken, sloegen steenkappers vaak hun merkteken in de natuursteen. Dit noemen we steenkappertekens.

c. Tegels

Gewone tegels, geglazuurde tegels en tegels met inlegwerk

d. Dakpannen

Deze pannen werden gemaakt op de uithoven van de abdij.

e. Hout

Hout werd voor allerlei toepassingen gebruikt. Zo was een deel van de toren van de vroegere abdij, aangeduid in een ander kleur op het schilderij van Pourbus, in hout.

f. Glas

Glas werd in de ramen geplaatst. Op sommige plaatsen maakte men met lood en glas schitterende glasramen.

g. Diverse metalen, o.a. ijzer en lood.

---

¹⁷kwartsiet is afkomstig uit het Landeniaan (Tertiair) van de streek rond Arras en Douai (N.-Frankrijk). De zand- en kwartsietgroeven hebben het historische bouwmetaal geleverd voor de pleinen die werden aangelegd te Arras, het belfort van Douai, de Beurs van Rijsel. De herkomst blijkt uit het gemis van overgangen in de steen tussen het echte kwartsiet en de harde zandsteen. Die overgangen vind je wel in het kwartsiet van Tienen.

¹⁸uit Doornik en onmiddellijke omgeving. Het is een compacte sapropeliëtische, kleihoudende kalksteen, die bij verwerking (oplossen van een deel van het kalkcement) een schieferig uitzicht gaat vertonen.

¹⁹'Lumachelle' betekent 'opgebouwd uit schelpen'. Deze steen zou uit Engeland kunnen stammen. Hiervoor is vergelijkend onderzoek noodzakelijk.

²⁰deze steen treffen we aan in het voorportaal van de kerk. Vermoedelijk tijdens een vroegere restauratie aangebracht.

²¹de muurbogen en de kapitelen van het klooster bestaan uit een sterk verweerd gesteente dat duidelijk Balegemse steen is : kwartskorrels, fijn calcietcement, glauconietkorreltjes, mikrofossielen.

III. BIJLAGEN

A. De cisterciënzerabten van de abdij O.-L.-V.-Ten-Duinen

Te Koksijde

1. Robrecht I, uit Brugge (1138 – 1153 ; † Clairvaux, 1157)
2. Albero, uit de Champagnestreek (1153 – 1155 ; † Clairvaux 1161)
3. Idesbald van der Gracht, uit Eggewaartskapelle ? (1155/1156 – 1167 ; † 1175)
4. Walter I, uit Dikkebus (1167/1168 – 1179)
5. Haket, kwam over van Ter Doest (1179 – 1185)
6. Walter II, uit Dikkebus (1185 – 1189)
7. Helyas, uit Koksijde (1189 – 1203)
8. Petrus I (1203 – 1215)
9. Amelius (1215 – 1221)
10. Gillis, uit Stene (1221 – 1226)
11. Salomon, uit Gent (1226 – 1232/1233 ; † 1255)
12. Nicolaas, uit Belle (1232/1233 – 1253)
13. Lambrecht, uit Kemmel (1253 – 1259)
14. Theoderik, uit Brabant (1259 – 1267 ? ; † na 1275 ?)
15. Thomas I, uit Gent (1267 ? – 1276)
16. Willem I Cucht, uit Zeeland (1276 – 1279 ; † 1302)
17. Jan I, uit Oostburg (1279 – 1297)
18. Jacobus, uit Biervliet (1297 – 1301/1302 ; † 1306)
19. Thomas II de Sittere, uit Aardenburg (1301/1302 – 1305)
20. Willem II, uit Hulst (1305 – 1317/1318 ; † 1324)
21. Lambrecht II Uppenbroeck, uit Westouter (1317/1318 – 1354)
22. Walter III Bredereep (Walter Stryck), uit Kaprijke (1355 – 1376)
23. Jan II Maes (“ Joannes Thomae/Thome”), uit Bassevelde (1376 – 1406)
24. Thomas III Corenbytere, uit Kaprijke (1406 – 1418)
25. Petrus II de Forro, uit Hontenisse (1418 – 1442)
26. Everard van Overtvelt, uit Brugge (1442 – 1457)
27. Jan III Crabbe, uit Hulst (1457 – 1488)
28. Petrus III Vaillant, uit Brugge (1488 – 1492)
29. Joost de Wevere, uit Brugge (1492 – 1495)
30. Christiaan de Hondt, uit Brugge (1495 – 1509)
31. Jan IV Teerlinck, uit Gent (1509 – 1515)
32. Petrus IV van Onderbergen, uit Gent (1515 – 1519)
33. Robrecht II de Clercq, uit Arras (Atrecht ; 1519 – 1557)
34. Antoon Wydoit, uit Sint-Omaars (1557 – 1566)
35. Petrus V Hellynck, uit Axel (1566 – 1568)
36. Robrecht III Holman, uit Sluis (1568 – 1579)
37. Laurentius van de Berghe, uit Ingelmunster (1579 – 1606 ; † 1611)
38. André Duchesne, uit Ath (1606 – 1610)
39. Adriaan Cancellier, uit Duinkerke (1610 – 1623)

Te Koksijde en te Brugge

40. Bernard Campmans, uit Dowaaï (1623 – 1642)

Te Brugge

41. Josse II du Corron, uit Ath (1643 – 1648)

42. Bernard Bottyn, uit Brugge (1648 – 1653)

43. Gerard De Baere, uit Laarne (1653 – 1666)

44. Michel Bultynck, uit Tielt (1667 – 1678)

45. Eugeen van de Velde, uit Brugge (1678 – 1680)

46. Martin Collé, uit Ieper (1680 – 1698)

47. Lucas De Vriese, uit Ieper (1699 – 1723)

48. Benedictus van Steenberghe, uit Gent (1724 – 1729)

49. Bernard van Thienen, uit Brugge (1729 – 1734)

50. Antoon II De Blende, uit Brugge (1734 – 1744)

51. Lodewijk De Coninck, uit Gent (1744 – 1748)

52. Robrecht IV van Severen, uit Brugge (1748 – 1792)

53. Maurus de Mol, uit Gent (1792 – 1799)

B. Spreuken en gezegden

- *“Hij komt in kerk noch klooster”* :
men ziet hem nooit bij openbare gelegenheden
- *“Op de kloosters reizen”* :
nergens voor logies betalen maar altijd bij bekenden overnachten
- *“Hij is er abt en voogd”* :
hij heeft er alles te vertellen
- *“Zo de abt, zo de monniken”* :
zo baas, zo personeel
- *“Gelijke monniken, gelijke kappen”* :
mensen in gelijke omstandigheden hebben gelijke rechten
- *“Het zijn niet allen monniken die kappen dragen”* of *“De kap maakt de monnik niet”* :
het uiterlijk zegt niets over het innerlijk, schijn bedriegt
- *“Monnikenwerk”* :
werk dat veel moeite en geduld vergt
- *“Een pater goedleven”* :
iemand die een gemakkelijk en overdadig leven leidt, die er welgedaan uitziet
- *“Dat is alleen voor pater en mater en niet voor het gehele convent”* :
dat is geen spek voor uw bek, dat is voor u te duur, te geleerd, ...

C. Selectieve literatuurlijst

Middeleeuwen - Algemeen

Blockmans (W.) & Hoppenbrouwers (P.), Eeuwen des onderscheids. Een geschiedenis van Middeleeuws Europa. Amsterdam, Prometheus, 2002, p. 476

Hägerman (D.) & Verhulst (A.) e.a., Het dagelijks leven in de Middeleeuwen. Baarn, Tirion, 2001, p. 352

Stoffers (M.) e.a., De middeleeuwse ideeënwereld 1000 - 1300. Open Universiteit/Verloren, 1994, p. 400

Cisterciënzermonniken en - abdijen

Busine (L.) & Vandamme (L.), e.a., Besloten wereld. Open boeken. Middeleeuwse handschriften in dialoog met actuele kunst. Lannoo, Tielt, 2002, p. 192

Denaux (A.) & Vanden Berghe (E.), De Duinenabdij en het Grootseminarie te Brugge. Bewoners, gebouwen, kunstpatrimonium. Lannoo, Tielt, 1984.

Duby (G.), Bernard van Clairvaux en de Cisterciënzerkunst. Agon, 1989, p. 166

Hoste (A.), Nuyttens (M.), Van Bockstaele (G.), Glans van Cîteaux in de Nederlanden. 900 jaar Cisterciënzerabdijen 1098 – 1998. Stichting Kunstboek, 1997

Lekai (J.), De orde van Cîteaux. Cisterciënzers en trappisten. Ideaal en werkelijkheid. Achel, 1980, p. 554

Leroux (F.), Cisterciënzerabdijen. Geschiedenis en architectuur. Könemann, 1998, p. 400

Milis (L.), Hemelse monniken, aardse mensen. Houtekiet, 1998, p. 236

Toen (H.) & Milis (L.), Het site Ter Duinen te Koksijde : archeologisch, geologisch, Historisch. Handelingen Maatschappij Gesch. & Oudh. Te Gent, nouvelle série, XXVII, 1974